

КУЛТУРОЛОГИЧНИ ПОДХОДИ, ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ И ОБРАЗОВАТЕЛЕН ПРОЕКТ (към някои възможности за интегриране на гражданското образование в обучението по Български език и литература)

Цветелина Драганова
Френска езикова гимназия „Антоан дьо Сент-Екзюпери“, Пловдив

*Думата се прихваща по-лесно,
отколкото мисълта, пък и има
по-голямо влияние сред хората. (...)
Заблудата, глупостта, лъжата
не започват от мисълта, а още
от думата.*
„Критика на думите“, Карел Чапек

В началото – няколко основополагащи припомняния и уговорки.

Предметът Български език и литература е единно и неразчленимо цяло, в което работата по литература е подстъп към една от формите на битуване на езика като компонент на културата – работа върху умението да се изгражда смисъл, да се смислоствори. В този аспект културологичният подход – експлициран или не – е във фундамента на образователния процес по български език и литература в училище.

Езикът като основен инструмент на социалното действие, въздействие и взаимодействие не може да бъде само и просто средство за „естетическа наслада“. Обучението по български език и литература е по дефиниция работа по социална субектност, по гражданственост – ключова характеристика и изискване, предписано в ДООИ както по Български език и литература, така и по Гражданско образование. Работа по оличностяване, в процеса на която се разкрива автентичният, дълбинен смисъл на „порастването“ на обучението до образование.

На качествено ново равнище са изведени тези изисквания, разгледани в контекста на европейската образователна философия и езикова политика на Съвета на Европа, очертани в Общата европейска езикова рамка, която разглежда

езиковото обучение като подчинено на нуждата да се „възприеме общ подход в областта на културата“ и се основава на разбирането, че е необходимо „да се прилагат тези методи на езиково обучение, които насърчават самостоятелност на мисълта, на преценяването и действието в съчетание с отговорност и социални умения“. Ето защо часовете по Български език и литература в средното училище са всекидневно действие, устремено към ценностния хоризонт на един фундаментален за епохата, в която живеем, образователен проект.

В светлината на тези постановки може да се очертае една по-различна перспектива към обучението по Български език и литература в 11. и 12. клас и по-специално – към заниманията с авторите и текстовете от т.нар. литературен канон, занимания, които често пъти гравитират около полюсите на музейното преклонение пред „родното“, от една страна, или на изтеглянето на прочитите по посока на „универсалните“ човешки стойности, от друга. Културологичното предизвикателство и потенциал на част от включените в настоящото учебно съдържание творби е чрез тях да се диалогизира с актуалния социокултурен контекст. Основание за това е фактът, че в каноничната българска литература могат да се видят, снети в различни художествени модели, явления и механизми на представяне и осъзнаване, които са основополагащи и за осмисляне на съвременните реалности, които повече от всякога поставят въпроса за критическото мислене като основа на гражданското поведение.

Ако си припомним класическата постановка на Уолтър Липман от 20-те години на миналия век, че „между мен и света стои моята представа за него“, можем да погледнем на каноничните български текстове не само като на образи на света, но и като на образи на представите за него. Една линия със своеобразен „метапознавателен“ характер, която пронизва немалка част от учебното съдържание в 11. и 12. клас и чието последователно и методически обосноващо разгръщане е истинско предизвикателство в работата с учениците, особено като се има предвид литературноисторическият принцип на структуриране на учебната програма (в т. ч. и на програмата за ДЗИ), която по своя характер представлява твърдо установен набор от имена и заглавия. В този смисъл предложеният подстъп е донякъде и провокация към предписващата норма.

Настоящото изложение няма нито цел, нито възможност да развие подробно методическите модели, чрез които може да стане това разгръщане, а само да очертае някои продуктивни тематично-проблемни ядра, които следва да бъдат фокусирани, по мнението ни, в по-голяма степен.

I. Човекът и различните версии за света

Художествено и историческо познание, или как литературата говори за и „свс“ историята

Темата е особено важна, като се има предвид манипулативната сила на историческия разказ в процесите на формиране на идентичности и в същото време

– реалният потенциал на художествените версии за събитията да подменят професионалното историографско познание в съзнанието на масовия „потребител на история“. За учениците е много съществено осъзнаването на езиковата „направеност“ на историята и на различните ѝ спекулативни употреби, на разликата между обективни факти, от една страна, тяхното историографско представяне, от друга, и различните им художествени версии, от трета.

Последователна рефлексия по темата може да бъде започната в часовете за работа върху „Епопея на забравените“ и „Под игото“ на Иван Вазов, за да се види как и защо през 80-те години на XIX век се създава митологизираният образ на недалечното минало и в същото време да се осмисли собствено Вазовата повествователна метафора за историята – „тая стара куртизанка“ („Под игото“). Задължителен акцент по линията на темата се поставя в часовете за творчеството на Алеко Константинов („Бай Ганьо“ и „Разни хора - разни идеали“), открояващи проблема за негативно спекулативната и „трапезна“ природа на историческите митове и митологеми.

В 12. клас проблематизирането се извежда на ново равнище при работа с експресионистичната версия на събитията от 1923 година в Гео-Милевата поема „Септември“ и при разглеждане на темата за трагическия разпад на националните митове, за превръщането на патриотичното в институционално клише. Нови форми на битуване на историческото в литературата предоставят романтизираните му образи в Йордан-Йовковите „Старопланински легенди“, отдавна окачествени от изследователите като своеобразна „ретроспективна утопия“ в травматичното второ десетилетие на XX век, както и в „Железният светилник“ на Димитър Талев. Особено важно е да се открие връзката между тези усиленни художествени проекции и действителния обществено-политически контекст, който ги поражда с определена цел и насоченост, за да се осъзнае историческият разказ като призван да решава задачи в настоящето и в този смисъл – „небезопасен“, изискващ будна рецепция и внимателен прочит.

Богати възможности за осмисляне на сложната, нееднозначна, вътрешно противоречива природа на историческото познание дава работата със стихотворението „История“ на Никола Вапцаров, което проблематизира противоречието между официалния и неофициалния, писания и устния, колективно-анонимния, идеологизиран и автентичния, персонализиран исторически разказ. Чрез него може да се отвори по нов начин размишление в търсене на отговори на въпроса, кой и защо се опитва да монополизира версиите за миналото.

Медиите в света на литературата

Темата би могла да се шрихира още в работата с „Под игото“ и „Чичовци“, но сериозното ѝ проблематизиране започва в часовете, посветени на „Бай Ганьо“, с наблюдения върху манипулативната същност на словото. По нов начин, в контекста на индустриалното общество и неговата модерна митоло-

гия, се вписва проблемът за човека като „мишена“ на медийно въздействие в поезията на Никола Вапцаров („Кино“, „Антени“). Как медиите „произвеждат“ свят и „подменят“ реалността, какъв е той и на какви цели служи, кой свят обитаваме самите ние като техни ползватели – това са незаобиколимите и остро актуални въпроси, на които в часовете по Български език и литература трябва да се търсят отговори. Задължителната за всеки пълноценен гражданин днес медийна грамотност е специфичен тип компетентност, чието изграждане (трябва да) преминава през часовете по Български език и литература в училище.

II. Човекът и другите, ние и те, свое и чуждо – модели на комуникация, или как се общува в условните светове на литературата

Свое и чуждо в „Бай Ганьо“

Истинска христоматия по межкултурна комуникация представлява Алеко-Константиновата книга „Бай Ганьо“. Работата с нея в часовете по Български език и литература дава благодатни възможности да се дефинират и развият в размишление понятия като стереотип и автостереотип, предразсъдък и дискриминация, шовинизъм и ксенофобия и др., като специфични познавателни и културно обусловени конструкти, които участват активно в усвояването и изграждането на индивидуалните и колективните картини на света. Как общуваме с другите, какво знаем за тях и за себе си, кои са онези удобни и лесни представи за своето, които ни пречат да бъдем пълноценни социални субекти – това са само част от въпросите, които сме длъжни да артикулираме в учебните часове. Не просто е възможно – в света, който споделяме всички ние, а е задължително с учениците си да прочетем тази вечна българска книга по нов начин, да не спираме да „преговаряме“ уроците на Алеко.

Модели на комуникация в Йовковите разкази

Отдавна изследователите на Йовковата проза са доказали наличната в нея подчертано семиотична художествена вселена. В часовете по Български език и литература тя би могла по-фокусирано да бъде обгледана и осмислена през темата за общуването. Йовковите герои не просто „четат знаци“ – те се оказват истински „преподаватели“ по комуникация. Силата на думите и на млчанието, визуалното като код и езикът на жестовете, мощта на колективния разказ и на слуха, демонизирането и митологизирането като подходи в изграждането на публични образи, ролята на медиатора и на лидера на влияние – тези елементи от съвременните модели на публична комуникация можем да разпознаем и да разглеждаме с учениците си при работата с Йовковия художествен свят.

Повече от ясно е, че примерите и моделите за прилагане на културологи-

чен подход в часовете по Български език и литература в средното училище могат да бъдат и други, и различни, и оспорими. Всеки от нас, за когото обществената роля и принос преминава през преподаването на българска литература, може да намери своя ъгъл, позиция, техника. Едно е сигурно – те трябва да бъдат търсени, и то съзнателно търсени, защото съвременното образование не може да остане затворено, „тунелно“. Дотолкова, доколкото нямаме съмнение, че неговата цел е изграждане и формиране на „отговорния и самостоятелен потребител на езика“, който свободно и осъзнато (може да) се интегрира в различни общности – етническа, социална, национална, културна, и в процеса на това осъзнаване да обогатява и уплътнява своята богата идентичностна структура.

Днес образованието по Български език и литература е призвано да бъде основна част от един интегративен по своя характер образователен процес, в който лингвистика, литературознание, етика и философия, науки за обществото си подават ръка, за да предложат на обучаващите и обучаващите се (ученик и учител в процес на взаимодействие) релевантни и работещи схеми за (себе) разбиране и пълноценно полагане в един все по-усложняващ се свят.

ЛИТЕРАТУРА

Обща европейска езикова рамка... (2004). *Обща европейска езикова рамка: учене, преподаване, оценяване*. Варна: Релакса.

Драганова, Цв. (2010). „Бай Ганю“ от Алеко Константинов и езикът на сцената на историята.// *Български език и литература, № 4*, 41-52

Tsvetelina Draganova

✉ French Language School “Antoine de Saint-Exupéry”
Plovdiv